

Vefeyat Obituary

Mehmet Genç (1934-2021)

*Gitti haznedar
Hazine kaldı (biz gibin) sarhořlara
Cahit Zarifoğlu, Kaybolan řiir/Hayretlerimiz*

1934 yılı Artvin Arhavi doğumlu olan Mehmet Genç, 18 Mart 2021’de Marmara Üniversitesi Pendik Eđitim ve Araştırma Hastanesi’nde solunum yetmezliği sebebiyle vefat etti. Genç, 1960 yılında asistanlıkla başlayan ve altmış yıl süren akademik hayatını üniversite-kütüphane-arşiv üçgeni içerisinde geçirmiş ve bu çizgiden hiç sapmaksızın kendini, ismini anarken bile özen gösterdiği ilme vermiş âlim bir kişiliktir.

Mehmet Genç’i tarif etmek, tanımlamak ve bütüncül bir portresini çıkarabilmek gayrikâbil bir çaba olmakla beraber, çıkarılacak her portrenin, eşyayı tanımlamak misali, tam anlamıyla Mehmet Genç olmayacağını da peşinen vurgulamak gerekir. Zira, kendisinin Osmanlılar hakkında bildiklerimiz için daima kullandığı “aysbergin görünen yüzü” metaforunun, kendisine dair yazılan ve yazılacak olanlar için de uygun düşeceğine şüph yoktur. Taşması mukadder bütün maluliyetlerine rağmen bu yazıda, Mehmet Genç’e dair bir

tarif yapılması birincil hedeftir. Bu amaçla, daha çok iktisat tarihçiliği, entelektüel vizyonu, yaptığı çalışmalar ve kütüphanelerle ilgili perspektifine değinilecek, kısa olarak bazı hatıralar paylaşılacak ve yazının sonunda Mehmet Genç'in yayınları ve röportajlarına ait bibliyografya verilecektir.

Mehmet Genç adını ilk defa şair Cahit Zarifoğlu'nun *Yaşamak* günce-sinde görmüştüm; Sezai Karakoç'un isminin yanında Marmara Kıraathanesi'nin müdavimleri arasında ve Zarifoğlu'nun has arkadaşlarından biri olarak. Bulduğum ortamlarda "imparator" unvanıyla anıldığını söyleyenler de olmuştu. 1997'de girdiğim Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü'nde (yeni adı: Bilgi ve Belge Yönetimi [2002]) artık resmî bir talebesi olacaktım Mehmet Genç'in. Hakkı Dursun Yıldız'ın (ö. 1992) Fen-Edebiyat Fakültesi dekanı olduktan sonra 1983 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü kadrosuna aldığı Genç, aynı zamanda Arşivcilik Bölümü'nde de derslere girmeye başlamış. İktisat tarihi derslerinin programda yer alması ve Genç tarafından verilmesi şüphesiz genç dimağlar için büyük bir lütuf olmuştu. Sonradan öğrendiğime göre, bu ders Arşivcilik Bölümü müfredatına bölümün kurucusu İsmail E. Erünsal marifetiyle sadece öğrencilerin hocayı tanımaları maksadıyla konulmuş.

Mehmet Genç, yaklaştıkça hayreti arttıran, şaşkın bırakan ve kendine daha da fazla çeken, dinî literatürde vurgulanageldiği üzere "ilmi ile âmil olma"yı hayatıyla ispatlamış bir kişiliktir. Bildiğini söyleyen, bilmediğini merak eden ve soran, bilmek için gayret, öğrendiğinde hayret gösteren, hasılı, tek emeli bilgi olan bir zihindir o. Beşerî ihtiyaç ve duygularını kontrol altına almak, erdemi diri tutmak ve bu üstün vasıfları ruhuna giydirmek suretiyle, ideal ve evrensel ilkelere hayat vermeyi başarabilmiş derviş bir sîrettir aynı zamanda. Bu bağlamda onu en doğru şekilde anlatan kelimeler sanırım ilke, merak, soru, ciddiyet, emek, erdem ve estetik olmalıdır. Nitekim bunların izlerini hocanın hayatının her karesinde görmek mümkündür.

Matematik, Sosyoloji, İktisat Tarihi: Mehmet Genç'in Akademik Serüveni

Mehmet Genç, ilk ve orta öğrenimini Artvin'de, liseyi İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde tamamlar. Liseden sonra ailesine bakmak için para kazanmanın yollarını ararken bile ilkelerine bağlı bir kişilik olarak çıkmaktadır karşımıza. Nitekim bu bahisle ilgili şöyle der: "Mühendis olabilirdim. O zaman mühendislik iyi bir meslekti, para getirebilirdi; fakat mühendisliği hiç düşünmedim. Saf, soyut matematiği hizmetçi, köle gibi kullanan bir garip amprisizmi hiç

sempatik bulmadım.”¹ Bu vetirede sosyal bilimlere merak saran Genç, 1953 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne (Mülkiye) girer. Aslında gramer ve matematiğe ilgisi olan ve tarih sevmeyen Genç’in hayallerini süsleyen sosyolojidir. Fransız Kültür Ataşeliği’nin vereceği sosyoloji bursuna başvurur ve mülakatta bilgi sosyolojisi alanında çalışmak istediğini belirtir. Mülakatı yapan kişi, idare sosyolojisi alanı için burs verileceğini söyleyip başvuru kâğıdına böyle yazmasını ama, Fransa’ya gidince asıl istediği sahada çalışabileceğini söyler. Buna rağmen Genç, “garip bir dürüstlikle” başvuru formuna gerçek isteğini yazar ve sonuçta ret alır. Mülkiye son sınıfta tüberküloza yakalanır. Teşhisi koyan doktor, elindeki akciğer filminde gördüğü lekelerle işaretle yanına çağırdığı asistanlarına, hastalığı büyük bir heyecanla anlatır. Doktordaki bu halden çok etkilenen Genç için o sahne, aslında, ilim sevgisinin nasıl bir şey olduğunun idrakine vardığı ilk an olacaktır. Sonrasında hastanede geçireceği altı ay ise aynı zamanda edebiyat ile yakın ilişki içine gireceği bir dönem olur.

Mülkiye sonrası, kaderin bir cilvesi olarak yolu iktisat tarihine düşen Mehmet Genç, Annales ekolünün dergilerinde adına rastladığı ve Türkiye’de gördüğü tek ilim adamı olarak andığı Ömer Lütfi Barkan’ın asistanı ve doktora öğrencisi olduktan sonra, “Sanayi Devriminin Osmanlı Sanayiine Etkisi” konusunu doktora tezi olarak çalışmaya başlar ancak, sonuca ulaşmadığını düşündüğü için, hocasının ısrarına rağmen, tezini teslim etmez ve bu “eylemsizliği” akademi çevrelerinde haklı bir şöhret kazanmasına vesile olur. Günümüzde akademik macerayı başlamadan bitirmek anlamına gelecek olan bu durum Genç için, kendini ilme vermenin ve kendine dair Nietzsche’ye yaptığı atıfla “uçuruma bakma”nın dönüm noktasını teşkil eder. Getireceği maddi ve manevi türlü zorluklarına rağmen, hayatının tamamını kaplayacak olan bu teslimiyet arzusu ve iradesi Genç’i, bütün akademik kategorilendirmelerin fevkinde bir konuma taşıyacak bilinçli bir bağlanma olur aslında.

Mehmet Genç, tezindeki sorularına cevaplar bulabilmek için kronikler, yayımlanmış belgeler dışında Fransızca ve İngilizce yazılmış ikincil literatüre başvurur öncelikle. Bu okumalardan bir sonuca ulaşamayacağını anladığı dört yılın ardından 1966’da “bir daha çıkmamak üzere” Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ne girer. Birkaç yıllık çalışmanın sonunda 1700-1800 yılları arasındaki vergi kayıtlarında ölünün “elektrokardiogramına benzeyen” bir durağanlığın hatta, ilerleme şöyle dursun fiyatlardaki artışa bakıldığında % 70 oranında gerilemenin söz konusu olduğunu gözlemler. Genç, sanayi

1 Lök, “Tarihçinin Mutfağı”, s. 46.

sektörü üzerindeki incelemelerine ara vermek pahasına da olsa dikkatini karşı karşıya kaldığı bu bilmece üzerinde toplar ve yine birkaç yıllık arşiv çalışması neticesinde sistemi kavramasına yardımcı olacak bir buluşla gelirlerin kaydı hayat şartıyla iltizama verilmesi, diğer bir deyişle “timar ile iltizam usullerinin bir terkibi” ve “timar sisteminin ihyası” olan “malikâne sistemi”ni keşfeder. Genç’in zihnindeki Osmanlı iktisat tarihi problematiklerini çözümlemenin çok önemli ilk adımını teşkil eden “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi” adlı makalesi 1975’te yayımlanır.² Peşinden bu durağan verileri farklı bir yöntemle okuma ve anlamlandırma çabasını yansıtan “18. Yüzyıla Ait Osmanlı Malî Verilerinin İktisadî Faaliyetin Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği Üzerinde Bir Çalışma” başlıklı incelemesini 1976’da yayımlar.³ Hocası Barkan’ın 1979’da vefatı üzerine “yazıp verecek bir merci kalmadığı gibi iklimi de geçmiş” bulunduğundan tezinde çizmiş olduğu çerçeveden çıkarak “asıl çalışma hedefini yavaş yavaş ekonominin bütünü ile ilgili olmak üzere Osmanlı sisteminin mantığını kavramaya doğru yöneltmiş”tir artık. Bunu bir fıkra ile şöyle açıklar:

Pasifiklerde müthiş bir deprem olmuş. Muhabir gazetesindeki editörüne olayı anlatıyor.

- “Caddeler yarılmış, alevler aralardan fıskırıyor, insanlar enkaz altında ve müthiş kaos var. Üstelik Tanrı da bir dağın tepesine oturmuş bunu seyrediyor.” Editörden hemen bir cevap geliyor.
- “Depremi falan bırak, hemen Tanrı ile bir mülakat yap, mümkünse bir de fotoğrafını gönder.”

Benim yaptığım da bunun gibi, hemen tezi bıraktım ve Tanrı ile röportaj yapmaya karar verdim.⁴

Dikkati daha geniş ufukları tarayan ve aslına bakılırsa az yazmasının sırrı da burada yatan Genç’in Osmanlı ekonomi modelini anlama çabasına dair ilk ürünü de, bir bakıma Osmanlı-Rus savaşları çağı olan, XVIII. yüzyılda ekonomi ve savaş denklemini analiz ettiği ve 1983 yılında Princeton Üniversitesi’nde sunduğu bir tebliğ olan “18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”⁵ olur. Hocanın tespitlerine göre, savaş sanayiinin ekonomiyi daraltması ve üstüne üstlük bu savaşlardan mağlup çıkılması üzerine çareler arayan devlet, 1774’te *esham* adı verilen iç borçlanmayı sistematik hale getirmiş

2 Bk. Genç, *Devlet ve Ekonomi*, s. 95-142.

3 Genç, *Devlet ve Ekonomi*, s. 143-83.

4 Genç - Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar*, s. 15.

5 Genç, *Devlet ve Ekonomi*, s. 209-22.

ve askerilerden daha yoğun bir şekilde olmak üzere özel şahıslar arasında zengin olanların terekelerine el koymaya başlamıştır.⁶

Mehmet Genç, Türkiye’de tarih ilmi ve mesleğini ampirik düzeyden hareket ederek genellemelere ulaştırmış, alana kavramsal boyut kazandırmış bir tarih teorisyenidir. Türkiye’de iktisat tarihçiliği onun çalışmaları ile, olayları tasnif edip sıralamak ve tarihsel akışı sebepler ve sonuçlar gibi nispeten basit ve net açıklamalarla yetinmekten öte ve hikmeti ararcasına, insanı anlamının zorluğu kadar karmaşık bir yapı üzerinde durmak gibi felsefi, düşünsel ve kavramsal bir boyut kazanmıştır. Uzun soluklu zihinsel devinimlerle kademe kademe bu yolu inşa ederken ortaya koyduğu çalışmalarını da “yan ürün” olarak nitelemekte ve Osmanlı ekonomisini daha soyut ve kavramsal düzlemde bir zemine oturtma çabasına girişmektedir. Bunun meyvelerini de on yıllık bir çalışma sonucunda alır.

Akademik çevrelerce artık malum olan ve kendisinin “referans çerçevesi” veya “zihni koordinat sistemi” olarak isimlendirdiği meşhur üçlü sacayağını teşkil eden *provizyonizm (iâşecilik)*, *tradisyonalizm (gelenekçilik)*, *fiskalizm (gelirleri yüksek tutma)* kavramsallaştırmaları esasında hocanın “Tanrı ile mülakatı”nın bir sonucudur. Bu koordinat sistemini kitabının “İktisadî Dünya Görüşü” başlığını taşıyan birinci bölümünde ayrıntılı şekilde tartışmakta ve açıklamaktadır.⁷ Genç, neredeyse otuz yıl sonunda elde ettiği söz konusu bu zihin çıktılarını da yine büyük bir mahviyet ile “yan ürün” olarak adlandırmaktan imtina etmeyecektir.⁸

Bu zaviyeden bakıldığında, alan ve dönem itibariyle XVIII. yüzyıl Osmanlı iktisat tarihçisi olarak bilinse de Genç, esasında bir imparatorluk tarihçisidir, denilebilir. Öyle ki, imparatorluğu anlamlandırmaya yarayacak her türlü bilgi ve belgenin onun zihin aynasında bir karşılığının bulunduğu görülebilmektedir. Nitekim onun idraki sistem ile ilgiliydi. Cüzleri temsil eden tekil konular ise, bu sistemi açıklamada yardımcı olacak potansiyele sahipse

6 Genç, *Devlet ve Ekonomi*, s. 217-18. Devletin, özel şahısların mallarına bu denli tasallutu neticesinde çekmiş olması muhtemel tepkileri merak eden hocanın vefatından çok kısa bir süre önce dahi bu konu üzerinde araştırmalar yaptığı ve bana da İsmail Erünsal Hoca’ya iletmem için bu bağlamda sorular yönelttiğini ayrıca, İsmail Bey bilmiyorsa kimin bilebileceğini sorduğunu da ifade etmek isterim. 1970’lerde yazdığı ve nispeten ayrıntı bir konunun neredeyse kırk yıl sonra gündeminde taptaze duruyor olması, fikritakip açısından Mehmet Genç’in kendi sorularının peşini asla bırakmıyor oluşuna dair iyi bir örnektir.

7 Genç, *Devlet ve Ekonomi*, s. 39-82.

8 Genç’in, kendi çalışmalarının değerlendirildiği bir panelde yaptığı teşekkür konuşmasına uygun gördüğü başlık şöyledir: “Yaptıklarım Yapacaklarımla Yan Ürünüdür”, *Türk Tarihçiliğinde Dört Sıma*, s. 142-44.

onun için anlamlı hale gelmekteydi. Dolayısıyla Genç'in, sadece iktisadi açıdan değil, kâbili mümkün olmasa da, genel sistem bağlamında bütün cüzleri bilmek ve akabinde bir senteze varmak gayretinde olduğunu söyleyebilirim. Hatta kendi çalışma alanı olan iktisat tarihi de bu yapı içerisinde aslında bir cüzden ibaretti, dense yeridir. Bu kabil yaklaşımı dolayısıyladır ki, kendi sahasına olan vukufiyeti Genç'i genel sistem hakkında çok güçlü bir sezgi sahibi kılmıştı. Bunu, 1960-2000 yılları arasındaki çalışmalarının bir toplamı olan *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* kitabının "6. Baskıya Önsöz"ünde şöyle ifadelendirir:

Osmanlı Devleti, Türklerin dünya tarihindeki rollerini zirveye taşıdığı bir tecrübeyi temsil eder. En iyimser ifade ile tahfif edici tenkit veya hamasî övgü dikotomosine düşmeden bu tecrübeyi objektif olarak anlamaya ve yorumlamaya çalışmanın sonucunda ortaya çıkan tabloda, sistemin en az başarılı olduğu düşünülen iktisat ve maliye alanına ait bulguların bile, Osmanlı öncesinden gelen bilgeliklerin birikimi üzerine aklın ve vicdanın inşa etmeyi başardığı ilginç bir sentezin varlığını sezmeyi mümkün kıldığını düşünüyorum.⁹

Mehmet Genç'in Osmanlılar'ı anlamaya çalışır ve tarif ederken kullandığı anahtar kavramlar içinde ilk sırada, Osmanlılar'ın kuruluştan ancak birkaç yüzyıl sonra kendilerine yakıştırdıkları "Devlet-i Aliyye-i ebed-müddet" tabiri gelmektedir. Genç, bu ifadenin Osmanlılar tarafından lalettayın kullanılmadığını bilakis, bilinçle seçilerek belgelere nakşedildiğini düşünmekte ve Osmanlılar'ın, "insanlık tarihini ikiye bölen" sanayi devrimi gibi kırılmaların yaşandığı vetireleri de geçmek suretiyle çok uzun ömürlü olmasını temin eden sistemi tahlil çabasına biraz da bu yüzden girişmektedir.

Bu genel sistemi anlama bağlamında, 2014 yılında *Vakıflar* dergisine, Osmanlı sisteminde vakıfların konumunu ele alan "Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar" başlıklı çalışması, hocanın odak noktasının ne olduğunu çok güzel açıklayan bir örnek olarak verilebilir. Nitekim söz konusu makaleyi yazabilmek için birçok yayın ve belge okumuştum. Bunlardan biri de icâretaynle ilgili olanlardı. Bu konuya kısmen beraber bakmıştık. Benim yazdığım kimi metinler, yazmakta olduğum bir makalem, okuduğum ve topladığım belgelerin tamamını paylaşmıştım kendisiyle. Halbuki yazdığım

9 Genç, *Devlet ve Ekonomi*, s. 7; Hoca vefat ettiğinde ise 16. baskısını yapmış olan kitabın ilk baskısı 2000, ikinci baskısı da 2003 yılında çıkmıştı. Hoca 2000 yılı itibariyle yaptığı çalışmaları, verdiği röportajları bir araya getirerek kitabının II. cildini hazırlamış ve vefatından kısa bir süre önce yayınevine teslim etmişti. Yakın bir tarihte söz konusu kitabın yayını ile hocanın bütün çalışmaları bir araya getirilmiş olacaktır.

bu kapsamlı vakıf makalesinde icâreteyne dair yaptığı değerlendirme sadece bir paragraftan ibaret olmuştu. Yani icâreteyn uygulaması o büyük Osmanlı sistemi içinde nasıl ki sadece bir cüzü teşkil ediyorsa, hocanın bakışı da böyleydi. Diğer bir ifadeyle, ne kadar önemli olursa olsun icâreteyn gibi ayrıntılar, hoca için genel yapı içindeki yeri bağlamında değerliydi. Ancak bu, asla üstünkörü olmayan ve sathiliğe geçit vermeyen aksine çok daha fazla emek vermeyi ve düşünmeyi gerektiren bir yaklaşım biçimiydi.¹⁰

Mehmet Genç'in yukarıda değinilen *Devlet ve Ekonomi* kitabı dışında Erol Özvar ile birlikte hazırladıkları, Osmanlı maliyesi ve ekonomisi konulu iki kitabı daha bulunmaktadır. Bunlar, iktisat tarihçisi isimler tarafından yazılan, maliye ve kurumlar konulu makalelerden müteşekkil editoryal bir eser olan *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler I-II*,¹¹ ikincisi ise hocanın vefatı sırasında henüz yeni yayımlanmış olan, panel ve televizyon konuşmalarını içeren *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I*¹² başlıklı eserlerdir.

Mehmet Genç'in üç çeviri kitabı yayımlanmıştır. Bunlardan ikisi Cipolla'nın *The Economic History of World Population* adlı kitabındandır. Aynı kitabın sadece nüfus ve ekonomi bölümlerini *Ekonomi ve Nüfus* başlığı ile, tamamını da *Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi* ismiyle çevirmiş ve bu çevirilerinde Mehmet Sırrı Gezgin müstearını kullanmıştır.

Ahmed Djevad'dan çevirisini yaptığı *Les Turcs d'apres les auteurs celebres* adlı kitabı da *Yabancılarla Göre Eski Türkler* başlığı ile farklı tarihlerde üç ayrı yayınevi tarafından yayımlanmıştır. 1969 ve 1974'teki çevirilerinde herhangi bir isim kullanmamışken, 2013'teki son baskısında Mehmet Genç adını kullanmayı tercih etmiştir.

İlme Dair Teklifleri ve Kütüphaneler

Mehmet Genç daima, Osmanlı tarihi alanında demografi ve bürokrasi çalışmalarının eksikliğini vurgulamakta ve bu iki alanla ilgili çalışmalar yapılmasının gerekliliğini etrafına sürekli olarak telkin etmekteydi. Buna rağmen, kimsenin bu alanlara girmemiş olmasına da hüzünlenirdi.

İlmin tek başına yapılamayacağını, alanlarında uzmanlaşmış bir grubun koordineli şekilde ve uzun yıllar boyunca çalışmasıyla ancak belki bazı ilmi

10 Hocanın teklifi ile icâreteyn konusunda ortak bir makale yazmayı planlamıştık. Ancak maalesef ki, müyesser olmadı.

11 Bu eserin "Giriş"i Mehmet Genç tarafından güncellenmiş olup yakın tarihte yeni bir baskısı yapılacaktır.

12 Bu eserin devam eden ciltleri de hazırlanmakta olup yayımlanacaktır.

bulgulara ulaşılabileceğine dikkati çekerdi. Tek başına olmanın büyük bedeli bulunduğunu ve kendisinin bu bedeli ödediğini de dile getirmekteydi. İlmî çalışmalar yapılabilmesini sağlayacak kurumlara, enstitülere ihtiyaç vardı. Zira bunlar sayesinde ilim belki yerleşir ve ilerlerdi. Ona göre modern ilim Türkiye'ye de içimize de henüz girmiş değildi. Dahası bunu besleyecek ihtisas kütüphaneleri bile henüz teşekkül etmiş sayılmazdı.

Mehmet Genç, daha önceleri ARIT (American Research Institute in Turkey), British Council, İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi gibi üniversite ve kurumların kütüphanelerinin en istikrarlı üyelerinden ve okuyucularından iken son yıllarda en çok iki kütüphaneden istifade etmiştir. Bunların başında daima Türkiye'nin "yüz akı" iki kurumundan biri (diğeri Osmanlı Arşivi'dir) olarak gördüğü İSAM Kütüphanesi gelmektedir. Mensubu olduğu İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi ise ikinci sırada yer alır.

Hoca, İSAM Kütüphanesi'ni teste tabi tuttuğunu, aradığı kitapların % 90'ını burada bulabildiğini, bu oranın da bir kütüphaneye "iyi" diyebilmek için fazlasıyla yeterli olduğunu dile getirmişti birkaç defa. Bu açıdan kendisinin ve sosyal bilimcilerin şanslı olduğunu belirtir ancak, farklı bilim dalları için de İSAM benzeri kütüphaneler olması gerektiğini vurgulardı. İSAM Kütüphanesi'nden ilk defa 2004 yılında ödünç kitap almaya başlamışsa da yoğunlaşma 2013 yılı itibariyledir. Kütüphanede kullandıkları dışında vefatına kadar toplamda 500 civarı kitap ödünç almış, bunlardan 100 kadarı da vefatı sırasında üzerinde kayıtlı bulunmaktaydı. Genç, yeni çıkan kitaplardan önemli gördüklerini "Bu kitap, İSAM'da mutlaka olmalı" diyerek zaman zaman haber verir ve temin edilmesini teklif ederdi. Bazan da kütüphanenin sağlama servisinden kendisine, yeni çıkan özellikle yabancı dillerdeki kitapların listesi gönderilir ve alınmasını uygun bulduklarını iştaretleme istenirdi.

Mehmet Genç'in İSAM Kütüphanesi'ni "yüz akı" kurum olarak görmesinin bir başka sebebi de burada kendisinin de müdavim olarak kullandığı şer'iyye sicilleri arşivi'dir. Sicillerin bir araya getirilmiş olmasını çok önemli bir hizmet olarak görmekteydi. Kütüphanenin dergi bölümünün en yoğun kullanıcısının M. Genç olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Kütüphaneye geldiğinde mutlaka dergilerin son sayılarını tek tek inceler, her inceleme sonunda onlarca makalenin kopyasını yaptırırdı. Makaleler, belli bir konuya dair olmaz, ilgi sahası ve merak alanının genişliği ile mütenasip şekilde farklı farklı olurdu. İSAM'ın fotokopi servisini de övmeden geçmez, burada dünyada eş benzeri olmayan bir hizmetin verildiğini defaatle dile getirirdi.

Kütüphanesi ve Araştırma Dosyaları

Mehmet Genç'in 1950'lerde başlayıp günümüze kadar istikrarlı şekilde çok geniş bir sahada yayınlardan oluşturduğu 20.000 civarı kitaptan oluşan kütüphanesi, 150 civarı araştırma dosyası ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır. Genç'in çok önem verdiği bu araştırma dosyaları, yukarıda değinilen "genel Osmanlı sistemi" ile ilgili yaptığı kapsamlı incelemelerine ait arşivsel ve dokümanter materyal ile bunlar üzerine düşüğü not, yaptığı açıklamalarını ve değerlendirmelerini barındıran konusal tasnifli malzemelerdir.

Bu dosyalardan hareketle, Genç'in yazıya döktüğü ancak yayın haline getirmedeği fakat, zihninde tamamlanmış onlarca makale bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim ilgilendiği her konuda topladığı bilgileri dağarcığında taptaze muhafaza etmekteydi. Hocanın yıllarca yaptığı arşiv belge okumaları sonucu oluşturduğu bu dosyaların içeriğindeki oldukça zengin dokümanlar, bizzat Genç tarafından okunup notlandırılmış, üzerinde gerekli gördüğü açıklamalar yapılmış, dipnotlar düşülmüş olarak bulunmakta ve dolayısıyla özgün bilgiler ihtiva etmektedir. Bu dosyaların birçoğu esasında, hocanın yayımladığı veya yayınlamayı düşündüğü ve kendi açısından önemli bir seviyeye gelmiş bulunan "yan ürünler" in ham madeleridir.

Marmara Üniversitesi'nde Mehmet Genç Araştırma Merkezi'nin kurulmakta olması sevindiricidir. Hocanın Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi'ne giden elli yıllık arşiv araştırma dosyalarının da dijital kopyalarının bu merkezde araştırmaya açılacak olması ve tabii, bu evrakın erbabı tarafından layıkı veçhile değerlendirilmesinin, Genç'in kendi mirası için taşıdığı ümit ve beklentiye uygun düşeceğine şüphe yoktur.

Kişilik Özelliklerine Dair

Ahlak, ilim, ciddiyet, mahviyet, hamiyet ve yüce gönüllülük Mehmet Genç'i en iyi anlatan kavramlardır. O, dervişmeşrep ve takva sahibiydi. Dünya ile havâic-i asliyye dışında bir alışverişi yoktu. Bütün meselesi ve motivasyonu, adeta hocası Ömer Lütfi Barkan'da gözlemediği üzere, sadece bilgi ve ilim idi.

Hocanın eleştirel bakışa şek ve şüphesiz teslim oluşunun arka planında, kendi karakterinin de büyük payı olmakla birlikte, içinde bulunduğu muhitin büyük etkisi olmalıydı. Nitekim lise yıllarında "ırkçı", Mülkiye yıllarında dindar ve "yumuşak milliyetçi" olmuş, buradaki çevresinin farklı görüşlerden olması ise hem hayattaki duruşunu belirlemiş hem de ideolojik şartlanışlığın

başağılığından uzak, itibarı hayli yüksek ilmî bir seviye kazanmasına yardımcı olmuştur. Sonrasında ise, hayatını sürdüreceğı İstanbul'da Erol Güngör ve benzeri isimlerle olan dostluklarının yanı sıra, Marmara Kiraathanesi gibi entelektüel muhitleri onun düşünsel kimliğinin gelmiş olduğu bu çizgiyi daha da belirgin hatlarla şekillendirmiştir.¹³

Hayatı boyunca ilim ortamı, ilim muhiti, ilim grubu oluşturmanın önemi ilmin gelişmesi için asgari şartlardan biri olarak tekrar tekrar vurgulamıştır. Bu bağlamda, Aydınlanma çağı entelektüellerinin ülke, ulus, din, mezhep, ırk vb. farketmeksizin mektuplaşma yoluyla birbirleriyle olan bilgi alışverişlerinin yerleşmiş adı olan *La République des Lettres*'i Genç "Bilgi Cumhuriyeti" olarak çevirmekte ve bu olguya çok önem vermekteydi. Nitekim henüz yayımlanmamış olan "Tarihimizin Sosyolojiden Yüzüncü Yılında Beklentileri" başlıklı makalesinde bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

Bu büyük dönüşümün [Bilim Devriminin] sayısız mimarlarının en meşhur olanlarına bakarsak: Kepler Alman, Galile İtalyan, Descartes Fransız, Huygens Hollandalı ve daha birçokları... kısacası Avrupa'nın tamamının katkıları ile oluşan bu bilginler topluluğu, çok ilginçtir, mensubu oldukları ülkeler birbirleriyle kıyasıya savaşırken, bunlar "La République des Lettres" adı ile meşhur olan Bilgi Cumhuriyeti'nin üyeleri olarak, kendi aralarında yoğun ilişki içinde mektuplaşmakta, teori ve düşüncelerini haretle tartışmakta idiler.

2000'lerin başlarında Nuri Pakdil ile zaman zaman telefonlaştık. Her görüşmede mutlaka Genç'i sorar ve selamlarını iletmemi isterdi. "Mehmet Genç gibi konuşulabilecek kaç kişi var?" derdi.

Bazı Deyişleri ve Hatıralar

- Osmanlıca bir belgede bazı yerleri okumakta zorlanmıştık. Peşinden, "Tarihçiliğimiz daha Osmanlı kâtiplerinin seviyesinde bile değil" deyi-vermişti.
- Sınıfta ders anlatırken arka sıralardan gelen konuşma seslerinin konsantrasyonunu bozması üzerine konuşanları kibarlığı, zekâsı ve ciddiyetine yakışır şekilde şöyle tedip etmişti: "Burada formel olarak benim konuşmam gerekiyor."

13 Mehmet Genç'in kısa ve özlü bir biyografisi için bk. Ayvazoğlu, *Sîretler ve Sûretler*, s. 111-22.

- İSAM'a geldiğinde Arşiv Servisi'ndeki masamda kendi koltuğumu bin-bir rica ile hocaya terkeder ve ben de karşısına oturdum. Koltuğa oturduğu bir gün şöyle demişti: "Niçin kalkmadıklarını şimdi daha iyi anlıyorum. Çünkü, rahat!"
- 2001 yılında Tarih Vakfı'nın "Gençler Tarih Yazıyor" başlıklı makale yarışmasına üç imzalı olarak gönderdiğimiz çalışmamızın¹⁴ dördüncülükle taltif edildiğini söylediğimizde, bizi birinci olmadığımız için tebrik etmiş, bir çay ve sigara sohbeti arasında yarışmanın hikâyesini anlatmamızı istemişti. "Türkiye'de kıymeti takdir edecek otorite yok, bu sebeple bir eser birincilik ödülü almışsa genellikle o eserin kalitesinden şüphe duyarım. Üçüncü, dördüncü olmuşsa o eser ve sahibi ile ilgili ümidim artar" demiş ve dördüncülüğümüzü niçin tebrik ettiğini de böylece izah etmişti. Bu bakışını ileriki yıllarda kendisiyle ilgili olarak verdiği bir örnekte daha da belirginleştirmekteydi. Bir çalışması beğeni almışsa ve eğer beğenenin zekâsından şüphe duyuyorsa şöyle düşündüğünü söylemişti: "Eyvah, bir yerde yanlış yaptım ben, diye hayıflanmaya başladım."
- Bir gün dersten sonra "Bir şeyler yiyelim, misafirim olun" demiş ve bizim gruptaki bütün arkadaşları (altı-yedi kişi) davet etmişti. Okulun karşısındaki Marmara Pastanesi'ne geçmiştik. "Ne isterseniz ısmarlayın, kaynağını da söyleyeceğim size" demiş ve bilahere açıklamıştı. Hocaya 500 dolar bir telif parası gelmiş ve bunun bir kısmını bizlerle paylaşmak istemişti, büyük bir yüce gönüllülükle.

Mekânı cennet, makamı âlî olsun!

¹⁴ Bahadır - Yıldız - İstekli, "XVI. Yüzyılda Gayrimüslim Bir İstanbul Köyünün On Yılı: Kadıköy", *Toplumsal Tarih*, 104 (2002): 36-39. Derginin uyguladığı yayın politikası gereği, bu çalışmanın tamamı maalesef yayımlanmamıştır.

Mehmet Genç Yayın ve Röportajları

Kitaplar

Genç, Mehmet - Erol Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I*, İstanbul: Ötüken, 2021 (altı cilt olması planlanmaktadır).

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, 16. bs., İstanbul: Ötüken, 2019 (ilk baskısı 2000 yılında yapılmıştır).

Osmanlı Maliyesinde Kurumlar ve Bütçeler, ed. Mehmet Genç - Erol Özvar, I-II, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv Araştırma Merkezi, 2006 (Mehmet Genç tarafından güncellenmiş “Giriş” yazısıyla yeni baskısı yapılacaktır).

Çeviri Kitaplar

Djevad, Ahmed, *Yabancılara Göre Eski Türkler*, çev. Mehmet Genç, İstanbul: Kitabevi, 2013.¹⁵

Cipolla, *Ekonomi ve Nüfus*, çev. Mehmet Sırrı Gezgin, İstanbul: Tur Yayınları, 1980.

Cipolla, *Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi*, çev. Mehmet Sırrı Gezgin [Mehmet Genç], İstanbul: Ötüken, 1980.

Makaleler

“Classical Ottoman Economic Social System and the Environment”, *Environment and Urbanism in the Ottoman Empire*, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2016, s. 13-25.

“Osmanlı Mali Sisteminde Tuz ve Tuzlaların Mahiyeti”, *Osmanlı Devletinde Nehirler ve Göller*, haz. Şakir Batmaz – Özen Tok, Kayseri 2015, I, 201-204.

“Giriş: Klasik Osmanlı İktisadî Sosyal Sistemi ve Çevre”, *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015, s. 13-24.

“Viyanaya Giden Osmanlı Kendi Tüfeğini Yapıyordu”, *Derin Tarih* 37 (Nisan 2015): 48-51.

“Osmanlı Esnafı ve Devlet”, *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi 2015, s. 287-90.

15 Bu eserin Türkçe ilk çevirisi 1969’da Bedir Yayınları’ndan, ikincisi de 1974’te Yağmur Yayınları’ndan çıkmıştır. Çeviren imzası bulunmayan bu yayınlar da Mehmet Genç’e aittir.

- “Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, 42 (2014): 9-18.
- “Modern İktisadî Büyüme Karşısında Osmanlı Sistemi ve Ekonomisi”, *Türkiye Günlüğü*, 119 (2014): 5-14.
- “Osmanlı’da 17. Yüzyılın Sosyal ve Siyasal Yapısında Değişmeler”, *Itrî ve Dönemine Disiplinlerarası Bakışlar*, haz. Emre Ayvaz - İlkey Balıç, İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 2013, s. 13-18.
- “Hak, Adalet, İktisat”, *İktisat Dergisi*, 524 (2013): 55-60.
- “19. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Ekonomisi”, *Milli Saraylar: Sanat- Tarih- Mimarlık Dergisi*, 10 (2012): 11-21.
- “Tarihimize Giydirilen Deli Gömleği: Osmanlı Tarihinde Dönemlendirme Meselesi”, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Gerileme Paradigmasının Sonu*, haz. Mustafa Armağan, İstanbul: Timaş Yayınlar, 2011, s. 319-26.
- “Tarihimizde Ticaret Ahlakının Kurumsal Gelişimi: Osmanlı’da Esnaf Teşkilatları”, *Kırmızı Beyaz: Hayat Kültürü Dergisi*, 10 (2011): 7-13.
- “İktisat ve Deniz Ticaret Tarihinde Doğu Akdeniz ve Mersin’e Nasıl Yaklaşılmalı?” Açılış Konuşması, *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu III: Mersin ve Doğu Akdeniz (7-8 Nisan 2011): Bildiriler Kitabı*, ed. Fevzi Demir, Mersin: Mersin Deniz Ticaret Odası, 2011, s. 8-12.
- “The Position of Istanbul Clasiccal Ottoman Economic System”, *Istanbul Capital of Cultures*, İstanbul 2010, s. 224-31.
- “Klâsik Osmanlı İktisadî Sisteminde İstanbul’un Yeri”, *Kültürler Başkenti İstanbul*, ed. Fehamettin Başar, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2010, s. 224-31.
- “Örnek Bir Aydın Olarak Erol Güngör”, *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir Erol Güngör*, İstanbul: OCAV Yayınları, 2009, s. 231-34.
- “Devlet ve Girişimciler”, *Anadolu’da Girişimcilik Kültürü Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, ed. Abdullah Ecevit Öksüz, Konya: Damla Ofset, 2009.
- “Tarihsel Sosyoloji Üzerine Söyleşi”, *Tarihsel Sosyoloji*, ed. Elizabeth Özdalga, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008, s. 63-96.
- “Osmanlı Dünyasında Dilencilik”, *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Tebliğler Kitabı*, haz. Suvat Parin, İstanbul: İBB Zabıta Daire Başkanlığı, 2008, s. 13-15.
- “Economy and Economic Policy”, *Encyclopedia of the Otoman Empire*, ed. Gabor Agoston - Bruce Masters, New York: Facts on File, Inc, 2008, s. 192-95.
- “Yaptıklarım Yapacaklarımin Yan Ürünüdür”, *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima: Halil İnalçık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı*, İstanbul: İBB Kültür AŞ, 2006, s. 142-44.

- “İktisat Tarihi Bakımından Osmanlı Arşivinde Kısa Bir Gezinti”, *Baykan Sezer’e Armağan: Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, ed. Ertan Eğribel - Ufuk Özcan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 2004, s. 287-94.
- “Osmanlı’da Devlet ve Ekonomi Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/1 (2003): 369-84.
- “State and the Economy in the Age of Reforms: Continuity and Change”, *Ottoman Past and Today’s Turkey*, ed. Kemal H. Karpat, Leiden: Brill, 2000, s. 180-87.
- “19. Yüzyılda Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün Klâsik Prensiplerinde Değişmeler”, *Divan: İlmî Araştırmalar*, 4/6 (1999): 1-8.
- “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayiinde Gelişmeler ve Devletin Rolü”, *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, III, 263-68.
- “İki İmparatorluğun Başkenti”, *İstanbul*, 1, İstanbul 1998: 12-14.
- “Neden Fetih?”, *I. Uluslararası İstanbul’un Fethi Konferansı: İstanbul, 24-25 Mayıs 1996*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 96-98.
- “Genel Değerlendirme”, *I. Uluslararası İstanbul’un Fethi Konferansı: İstanbul, 24-25 Mayıs 1996*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 219-22.
- “Fethin İktisadî Sonuçları”, *II. Uluslararası İstanbul’un Fethi Konferansı İstanbul, 30-31 Mayıs - 1 Haziran 1997*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 199-203.
- “Genel Değerlendirme”, *II. Uluslararası İstanbul’un Fethi Konferansı: İstanbul, 30-31 Mayıs - 1 Haziran 1997*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 310-303.
- “Aya Mavra in the Beginning of the Eighteenth Century”, *From the Local to Global History. The Xemple of Lefkada, 15-19th Centuries, Proceedings of IV Conference of Ionian Islands Civilization (Aya Mavra 8-12 Sept. 1993), Conference Dedicated to Panos G. Rontoyannis*. Athens: 1996, 65-74 (Published in Greek).
- “l’Economie Ottomane et la Guerre au XVIIIe siècle”, *Turcica*, 27 (1995): 177-96.
- “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii”, *Toplum ve Ekonomi*, 2 (1991): 99-124.
- “Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi: Tebliğler*, Ankara: TTK, 1990, s. 13-25.
- “Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün İlkeleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/1 (1989): 175-85.

- “18. Yüzyılda Türkiye’den Fransa’ya Yapılan Pamuklu İhracatı ile İlgili Bir Araştırma Hakkında Düşünceler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 57 (1988): 152-56.
- “17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3 (1987): 35-56.
- “Kalkınma Meselemize Tarihî Yaklaşım”, *İktisadî Kalkınma ve İslâm*, İstanbul: İslamî İlimler Araştırma Vakfı, 1987, 211-21.
- “Tarih Araştırmaları Üzerine Yorum”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, ed. Sevil Atauz, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1986, s. 439-46.
- “Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri”, *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul: Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği, 1986, s. 113-24.
- “Osmanlı Devletinde İç Gümrük Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, III, 786-90.
- “Osmanlı Arşivlerinden Yararlanma Yöntemi”, *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu (Mayıs 1985)*, İstanbul: Türk-Arap İlişkileri İnceleme Vakfı, t.y., s. 155-62.
- “18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”, *Yapıt: Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, 49 (1984): 52-61; 50 (1984): 86-93.
- “18. Yüzyıla Ait Osmanlı Mali Verilerinin İktisadî Faaliyetin Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği Üzerinde Bir Çalışma”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2/10 (1981): 33-77.
- “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, ed. Osman Okyar - Ünal Nalbantoğlu, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1975.

Ansiklopedi Maddeleri

- “Yed-i Vâhid”, *DİA*, Ankara 2013, XLIII, 378-83.
- “Osmanlılar (İktisadî ve Ticarî Yapı)”, *DİA*, Ankara 2007, XXXIII, 525-32.
- “Nâzır (Osmanlılar’da)”, *DİA*, Ankara 2006, XXXII, 449-50.
- “Mukâtaa”, *DİA*, Ankara 2006, XXXI, 129-32.
- “Mâlikâne-Divani”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 518-19.
- “Mâlikâne”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 516-18.
- “İltizam”, *DİA*, Ankara 2000, XXII, 154-58.
- “Esham”, *DİA*, Ankara 1995, XI, 376-80.

Söyleşiler

- “Kendimizi Yüceltmek İçin Değil, Düzeltmek İçin Tarih Bilmeliyiz”, Söyleşi: *Lacivert*, 22 (Mart 2016), <https://www.lacivertdergi.com/dosya/2016/03/01/kendimizi-yuceltmek-icin-degil-duzeltmek-icin-tarih-bilmeliyiz> (erişim: 16.05.2021).
- “Hakikati Arayan İnsanlara Çok İhtiyaç Var’: Tecrübe Konuşuyor”, Söyleşi: Harun Tuncer, Selman Kılıç, Ahmet Apaydın, *Yedikıta*, 78 (Şubat 2015): 61-66.
- “Mehmet Genç ile Söyleşi”, Söyleşi: *sabah ülkesi*, 44 (Temmuz 2015), <https://www.sabahulkesi.com/2015/08/06/mehmet-gen%C3%A7-ile-s%C3%B6yle%C5%9Fi/> (erişim: 16.05.2021).
- “Osmanlı’da Devlet Halkın Refahı İçin Gelirinden Fedakârlık Yapardı”, Söyleşi: Halil Solak, *Derin Tarih*, 17 (Ağustos 2013): 88-95.

Bibliyografya

- Ayvazoğlu, Beşir, *Sîretler ve Sûretler*, İstanbul: Ötüken, 1999, s. 111-122.
- Bahadır, Ö. Faruk - Kenan Yıldız - Müslüm İstekli, “XVI. Yüzyılda Gayrimüslim Bir İstanbul Köyünün On Yılı: Kadıköy”, *Toplumsal Tarih*, 104 (2002): 36-39.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken, 2013, s. 95-142.
- Genç, Mehmet - Erol Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I*, İstanbul: Ötüken, 2021, s. 15.
- Genç, Mehmet, “Yaptıklarım Yapacaklarımın Yan Ürünüdür”, *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima: Halil İnalçık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı*, haz. Erol Özvar, İstanbul: İBB Kültür AŞ, 2006, s. 142-144.
- Lök, Atilla, “Tarihçinin Mutfağı: Mehmet Genç: Matematikten Tarihe,” *Toplumsal Tarih*, 75 (Mart 2000): 46-48.

Kenan Yıldız, Doç.Dr.

İstanbul Medeniyet Üniversitesi-İSAM Kütüphanesi

ORCID 0000-0003-0781-3576

DOI 10.26570/isad.957302